

# OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM SİSTEMİ

## Hazırlayan:

**Mu. Atgım Gıyasettin AYTAŞ**

Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretiminde ilk değişiklik ihtiyaçları askeri kurumlarda hissedilmişti. Çünkü güçlenen Avrupa devletleri XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'ni yenmeye ve topraklarını işgale başlamışlardı. Zamanla yenilgilerin nedenlerinin askeri ıslahatlarla ortadan kaldırılamadığı görüldükçe diğer alanlarda da değişiklikler yapılması gerektiği anlaşıldı.

Lale devrinden itibaren açık bir biçimde ortaya çıkan batı modeli yenileşmede göze çarpan ilk hareket, matbaanın kurulması sayılabilir. I. Mahmut ve III. Mustafa dönemlerinde askeri eğitim kurumları olan Humbaracı ve Topçu Ocakları batı tarzında örgütlendirilmişti. Avrupa'dan uzmanlar getirilmişti.

Osmanlı medreseleri XVII. yüzyıldan itibaren kendini, bilgi üretemediği, dünyadaki gelişmeleri takip edemediği için verimsiz bir hale getirmişti. Osmanlı Devleti, eski eğitim kurumlarının ıslahı ile pek fazla uğraşmamış ve onların yanlarına mektepler kurmaya başlamıştır. Türk tarihindeki medrese ve mektep ikiliği bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ikilik, 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat" kanunu ile ortadan kaldırılmıştır.

1734 yılında Üsküdar'da açılan matematik ve fen bilgilerinin verildiği "Hendesehane" ile 1773 yılında açılan mühendishane batı tarzındaki ilk eğitim ve öğretim kurumlarıydı. 1827 yılında "Tıbhane-i Amire" adıyla açılan askeri tıp okulunu, 1834 yılında "Harp Okulu" izlemiştir. Yurt dışına öğrenciler gönderildi. II. Mahmut yayınladığı bir fermanla ilköğretim zorunluluğu getirdi Devlet memuru ve tercüman yetiştirmek amacıyla orta dereceli okullar açıldı.

Tanzimat döneminde eğitim ve öğretim işlerine daha çok önem verildi. 1845 yılında "Maarif Meclisi" kuruldu. 1847'de "Maarif Nezareti" kurularak eğitim ve öğretim işleri bu kuruma devredildi. Her 500 haneli yerleşim merkezlerinde bir rüştiye açılması prensip olarak kabul edildi. Rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla öğretmen okulu açıldı.

Tanzimat ile hız kazanan eğitim alanındaki gelişme II. Abdülhamit döneminde de sürdü. Bu dönemde sivil, askeri, sağlık, hukuk, sanayi ve tarım amaçlı okullar açıldı. Bu okullarda okutulmak üzere çok sayıda kitap tercüme edildi ve yayınlandı. Okullar ülke genelinde yaygınlaştırıldı.

## Öğretim Kurumları

### Askeri Kurumlar:

Deniz kuvvetleri için deniz subayı ve mühendisleri yetiştirmek amacıyla 1773 yılında "Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun" okulu açıldı. Okulun öğretim kadrosu Fransız teknisyenlerden oluşuyordu. III. Selim döneminde 1792'de "Humbarahane" ve daha sonra "Mühendishane-i Berr-i Hümayun" okulları açıldı. Mühendishanede fizik, matematik ve topçulukla ilgili kitaplardan oluşan bir kütüphane kuruldu.

II. Mahmut zamanında "Yeniçeri Ocağı" kaldırıldı ve yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla yeni bir ordu kuruldu. Ordunun eğitimi için Prusya'dan subaylar getirildi. 1831'de "Mızıka-i Hümayun" kuruldu. Tanzimat döneminde 1849 yılında "Erkan-ı Harbiye" . (Harp Akademisi) ve 1870 yılında "Bahriye Mektebi" ile askeri idadiler açıldı.

II. Abdülhamit döneminde Almanya'dan harp okulunun düzenlenmesi için uzmanlar geldi. Goltz Paşa'nın liderliğinde askeri eğitim kurumları yeni bir şekil aldı. İstanbul'da bulunan okulun subay ihtiyacını karşılayamadığı düşünülmüş Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta da birer okul açıldı

Harp okuluna öğrenci yetiştirmek amacıyla her biri ordu merkezlerinde olmak üzere çeşitli askeri liseler açıldı. Bunlardan Kuleli ve Işıklar Askeri Liseleri ile daha sonra açılan

Maltepe Askeri Lisesi bugün de öğrenimlerini sürdürmektedirler. Askeri liselere öğrenci yetiştirmek üzere üç yıl eğitim veren askeri rüştiyeler açılmıştı.

Osmanlı ordusunda subaylar mektepli ve alaylı olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Alaylı subayların eksikliklerini gidermek için 1909 yılında "Zabitan Talimgâhı" kuruldu.

1909 yılında kırsal alanda güvenliğin sağlanması için çalışan jandarma birliklerinin subay ihtiyacını karşılamak üzere bir jandarma okulu kurulmuştu.

#### **Sivil Kurumlar:**

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı eğitim kurumları ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç dereceli idi.

#### **İlk Öğretim:**

Sıbyan Mektepleri, Mekteb-i İbtidaiyeler (ilkokul).

#### **Orta öğretim:**

İdadiler ve Sultaniler (lise).

#### **Yüksek öğretim:**

Darü'l-Fünun.

Sıbyan mektepleri günümüz anaokullarına benzer eğitim vermekteydiler. Onları dört yıl eğitim veren ibtidaiye mektepleri tamamlamaktaydı. Rüştiyeler, günümüzdeki ortaokul düzeyinde eğitim veren kurumlardı. 1838 yılında açılmaya başlanmış olan rüştiyelere, 1867 yılından itibaren Hristiyan vatandaşların çocukları da alınmaya başlandı. İlk kız rüştiyesi, 1861 yılında İstanbul'da açıldı.

İdadiler, rüştiyelerin üstünde üç yıllık okullardı. 1872 yılında kurulmaya başlandı. Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında açılan bu okullarda Türkçe, yabancı dil, belagat, aritmetik, geometri, tabiat bilgisi, resim vb. dersler okutulmaktaydı. İdadilerin üstünde eğitim veren sultaniler ise, 1869 Nizamnamesine göre açıldı. İstanbul'da açılan ilk okul, Galatasaray Sultanisi'dir. Fransız liselerindeki yönetim biçimi ve öğretim yöntemleri aynen kabul edildi. Öğretim süresi beş yıldır. Ülke genelinde yeterli sayıda açılmadı.

Üniversite olarak 1870 yılında "Darül-Fünun" açıldı. 1846 yılında Darül Muallimin (Erkek öğretmen Okulu), 1876 yılında Darül Muallimat (Kız öğretmen Okulu), 1859'da, günümüzdeki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin esasını oluşturan "Mekteb-i Mülkiye" açıldı. Dil ve tarih alanlarında çalışmalar yapmak üzere "Encümeni Daniş" (İlimler Akademisi) kuruldu (1850). 1873'te Darüşşafaka, 1875 yılında da arkeolog ve müze uzmanı okulu açıldı. 1881 yılında "Sanayi-i Nefise Mektebi" (Güzel Sanatlar Okulu) açıldı.

#### **Mesleki Kurumlar:**

Mesleki eğitim ve öğretim kurumlarının açılması ve geliştirilmesi çalışmaları, Tanzimat dönemi ile birlikte başladı. Genelde bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde tarım amaçlı ilkokul, 1847 yılında açılan "Ameli Ziraat Mektebi" oldu. Ancak bu okul bir süre sonra kapandı. 1892'de "Halkalı Ziraat Mektebi", 1895'de "Veteriner Okulu", 1870'de "Orman Mektebi", daha sonra Bursa'da "Koza Okulu" açıldı.

Tanzimat döneminde telgraf önemli bir haberleşme aracı durumuna gelmişti. Bu konudâ eleman yetiştirmek amacıyla "Telgrafçılık Okulu" açıldı. Mithat Paşa, Tuna valiliği sırasında Niş ve Rusçuk'ta yetim çocuklara sanat öğretmek için "Islahhaneler" açtı. Abdülaziz döneminde "Eczacı Mektebi" ve "Kaptan Çarkçı Mektebi" açıldı.

II. Abdülhamit döneminde, 1885 yılında "Mektebi Sanayi", hakim yetiştirmek için "Mektebi Hukuk-ı Şahane" açıldı (1878).

#### **Azınlık ve Yabancı Okullar:**

Osmanlı Devleti Gayr-i Müslim vatandaşları olan topluluklara her türlü hürriyeti ve serbestliği tanıdı. Bu sebeple her toplumun kendi kiliselerine ve dini teşkilatlarına bağlı olarak eğitim düzenleri vardı. Ayrıca Gayr-i Müslim vatandaşların bir çoğu maddi durumları iyi olduğu için Avrupa ülkelerine de çocuklarını gönderirlerdi.

Fener Patrikhanesi'nin yönetim ve denetiminde olan önemli iki Rum okulu, Fener Rum Okulu ile Heybeliada Papaz Okulu idi.

Ermenilerin kurdukları ilk okul 1790 yılında Kumkapı'da açıldı. XIX. yüzyıl boyunca birçok okul açtılar.

Yahudilerin ilk okulları 1854 yılında Musevi Asri Mektebi adı ile İstanbul'da açıldı. Daha sonra Selanik ve İstanbul'da birçok okul açtılar.

1897 yılında Osmanlı Devleti sınırları içinde azınlıkların sahip oldukları okulların sayıları şöyle idi:

|                |      |
|----------------|------|
| Rumlar         | 4390 |
| Bulgarlar      | 693  |
| Ermeniler      | 851  |
| Yahudiler      | 331  |
| Sırp lar       | 85   |
| Ulahlar        | 63   |
| Katolik Rumlar | 60   |

Genel olarak 5982 ilkokul, 687 rüştiye ve 70 idadidir

Genellikle devletin denetiminden uzak kalan bu okullarda milliyetçilik düşüncesi hızla yayılırken, aynı zamanda Türk düşmanlığı fikirleri de işleniyordu. Yabancı devletlerin destek ve kışkırtmalarıyla da bu okullar bölücü ve yıkıcı faaliyetlerde bulundular. Rum, Ermeni ve Bulgar ayaklanmalarının liderleri genellikle bu okullarda yetişenlerdi.

XIX. yüzyılda kapitülasyonlardan yararlanan İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, ABD, ve Rusya Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde okullar açtılar.

Bu ülkelerin amaçları, açtıkları okullar aracılığıyla kendi dil, din ve kültürlerini yaymak, bu yolla Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi etkinliklerini artırmaktı. Çoğunlukla misyonerler tarafından kurulan bu okullar, kendi dini propogandalarını yaptıkları gibi, zaman zaman azınlıkların isteklerini de tahrik ve teşvik etmişlerdir.

Fransızlar tarafından 1583 yılında kurulan "Saint Benoit Okulu" nun eğitim kadrosunu Cizvit rahipleri oluşturuyordu. Daha sonra bu okulların sayıları arttı. Günümüzde bile bir kısmı mevcuttur.

Amerikan okullarının sayısı XIX. yüzyıl sonlarında 534'e ulaşmıştı. Bu okulların en tanınmışları, Beyrut Amerikan Üniversitesi ve İstanbul'da açılan Robert Koleji idi.

İngilizler, 1857 yılında kız ortaokulunu, 1905 yılında da Nişantaşı İngiliz Lisesi'ni açtılar. İngiliz okulları özellikle Mezopotamya ve Ege bölgesinde ağırlık kazandı.

İtalyanlar ilk olarak 1861'de İstanbul'da bir okul açtılar. 1863 yılında Hatay'da İtalyan özel Okulu açıldı.

Ruslar ise ilk olarak 1889'da Bursa'da ve daha sonra İstanbul'da, Terkos Rus Okulu'nu açtılar. Avusturya ise 1882 yılında bir kız lisesi, bir erkek lisesi ve ticaret okulu kurdu. Bu okullar günümüzde de eğitimlerini sürdürmektedir.

Almanlar tarafından açılan okullar, İstanbul, Beyrut ve Kudüs'te bulunuyordu. İranlılar da İstanbul ve Bağdat'ta okullar açtılar. Osmanlı sınırları içindeki yabancı okulların sayıları şöyle idi:

|                    |     |
|--------------------|-----|
| Amerikan Okulları  | 131 |
| Fransız Okulları   | 127 |
| İngiliz Okulları   | 60  |
| Alman Okulları     | 22  |
| İtalyan Okulları   | 22  |
| Avusturya Okulları | 11  |
| Rus Okulları       | 7   |
| İran Okulları      | 4   |
| Toplam:            | 384 |

Bir ÷lkede milli ~ birliēin saēlanmasında verilecek eēitimin önemi büyüktür. Bu sebeple eēitimin milli olması gerekir. 3 Mart 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat" kanunu ile azınlık ve yabancı okullar bir düzene tabi olmuştur.

#### **Dar÷l-fünun:**

Osmanlı Devleti'nde yüksek öğretim medreselerde yapılmaktaydı. XIX. yüzyılda reformlar sonucunda yeni yüksek okulların açılması gerekmişti. 1870 yılında "Dar÷l-Fünun" açıldı. Ancak uzun ömürlü olamadı. 1900 yılında yeniden açılan okul matematik, ilahiyat, hukuk, tabii ilimler ve edebiyat fak÷ltelerinden oluşuyordu. Her fak÷lte yılda 25-30 öğrenci alıyor ve fazla başvuru olursa imtihan yapılıyordu. Dar÷l-fünun'a girmek isteyen öğrencilerde, en az 18 yaşında, idadi mezunu ve herhangi bir suçtan ceza almamış olmak şartları aranılıyordu. 1933 yılında tamamen kapatıldı. Yerine modern üniversite olarak İstanbul Üniversitesi açıldı.

Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde ve güçlenmesinde, eğitim kurumlarının ve burada yetişen devlet adamlarının, askerlerin, bilim adamlarının büyük rolü olmuştu. İlk zamanlar, eğitim kurumlarına girişte , bir sınıftan diēerine geçişte, devlet hizmetine alınışlarda, beceri, yeterlilik, dürüstlük ön planda tutulmuştu. Eğitim kurumlarının sağlıklı bir şekilde işlediēi dönemlerde devlet büyümüş ve gelişmişti.

Zamanla devletin genel durumunda gör÷len durgunluk, zayıflama ve çöküş eğitim kurumlarına da yansımıştır. Bir zamanlar bilim, kültür ve düşünce alanlarında önc÷lük yapan medreseler bu özelliklerini kaybettiler. Devlet eski kurumları kapatmadan onların yanında yeni okullar açmaya başladı. Eğitimde ikilik, giderek Osmanlı toplumunda dünya görüşleri, değer yargıları farklı iki grubun doğmasına neden oldu. Ayrıca ÷lkedeki mevcut azınlık ve yabancı devletlerin okulları da yıkıcı ve bölücü faaliyetlere zemin hazırladı.

÷lkede milli birliēin saēlanmasında önemli bir işlevi olan eğitim, Ulu Önder Atatürk'ün başlattıēı inkılâplar çerçevesinde yeniden düzenlendi. Devletin kontrolüne girdi.

***Silahlı Kuvvetler Mızıka Hazırlama ve Sınıf Okul Komutanlığı 700. Yıl B÷lteni, S. 1, Temmuz 1999.***